

Utredning

Heliga Birgitta från Finsta 3

Anders Brynielsson

Enligt traditionen föddes Heliga Birgitta år 1303 på Finsta gård i Roslagen.

Heliga Birgitta - skulptur i Skederids kyrka

Numera påstås att hon inte kan ha blivit född i Finsta. Birgittas far, Birger Petersson (Persson), bytte nämligen bort Finsta mot Skällnora i nuvarande Upplands Väsby kommun år 1296.

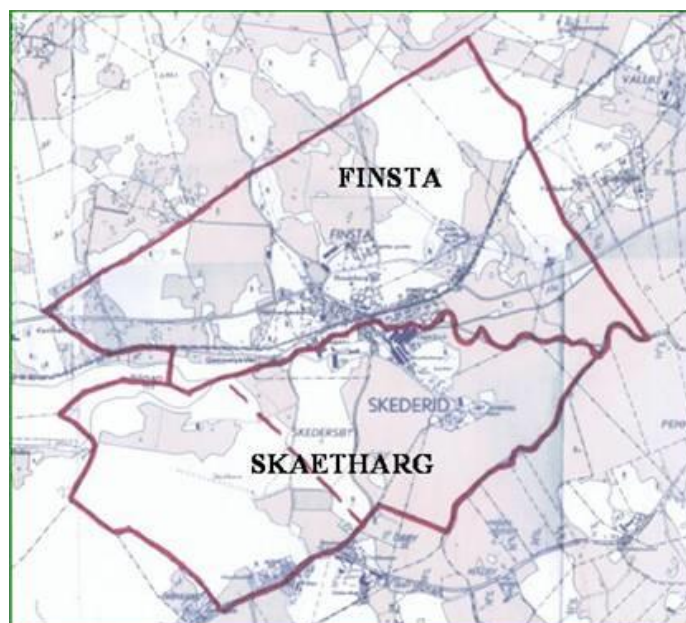
Jag är själv född och uppväxt i Finsta. För att om möjligt skaffa mig en egen uppfattning i ämnet har jag studerat medeltida och nutida dokument med anknytning till Finsta och Finstaätten.

Finsta och Skaetharg

På 1200-talet låg det två gårdar i det område, som idag omger samhället Finsta.

Birger Petersson ärvde Skaetharg omkring år 1280.

Han köpte Finsta år 1283 av sin kusin Ragnhild Erlandsdotter.

Fastigheterna Finsta och Skedersby (Skaetharg) enligt 1952 års ekonomiska karta.

På 1200-talet torde gårdarnas arealer ha varit mindre än vad som anges på kartan. De var kanske också uppdelade i mindre enheter.

Skaetharg är den äldsta kända skriftliga formen av namnet Skederid. Arvid från Edsbro testamenterade år 1287 en fors i "skætharg" med tillhörande fiske till ärkebiskopen. Dokumentet, SDHK 1365. (SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrevet).

"Arvid från Lund (Edsbro socken i Uppland) skänker såsom testamentsgåvor till ärkebiskop M(agnus) i Uppsala och dennes efterträdare en fors i "skætharg" (= Skedersby1) med tillhörande fisken på villkor att han erhåller hälften av avkastningen från fiskena så länge han lever, vidare till samme ärkebiskop med efterträdare 1/2 markland i Lund och hälften av byggnaderna därpå med full nyttjanderätt till åkrar, ängar, skogar och fisken på villkor att ärkebiskopen förbinder sig att hålla honom med kläder och låta honom bo på nämnda gods, så länge han lever. Sigillanter är Uppsala domkapitel och prästerna Tomas i Almunge Henrik i Knutby, Asker i "hunungahæred" (Ununghärad), "Amelius" i Faringe, Karl i "hæsabro" (Esbro?) samt Ervast från "Thorstunum"."

Ingeborg Wilcke-Lindqvist (IWL), född 1891, död 1974, var författare och konsthistoriker. Hon blev på 1910-talet knuten till arbetet med verket "Sveriges kyrkor" och arbetade ända till slutet av 1960-talet inom verkets stab. Hon författade även en rad beskrivningar över främst uppländska kyrkor.

Hon publicerade på 1950-talet en artikel, "Husby och Skederid", i tidskriften Fornvännen. Artikeln behandlar medeltida förhållanden i dessa socknar. http://fornvannen.se/pdf/1950talet/1958_062.pdf

Hon förklarar varför Skaetharg från början inte var namnet på en socken utan namnet på en gård eller en by. Forsen i "Skaetharg" skulle alltså ha tillhört gården eller byn Skaetharg. Birgit Klockars skriver i sin bok "Birgittas svenska värld", att stormansgårdarna på den här tiden var anspråkslösa och oftast byggda i trä. Maja Hagerman skriver i boken "Spåren av kungens män", att gårdarna vanligen byggdes på den högsta höjden i området. Även kyrkorna byggdes om möjligt på den högsta höjden. Först till kvarn

Kyrkan i Skederid ligger på den näst högsta höjden. Den högsta höjden, där Skederids församlingshem ligger idag, var förmodligen upptagen när kyrkan började byggas. Det förefaller därför troligt att stormansgården låg där.

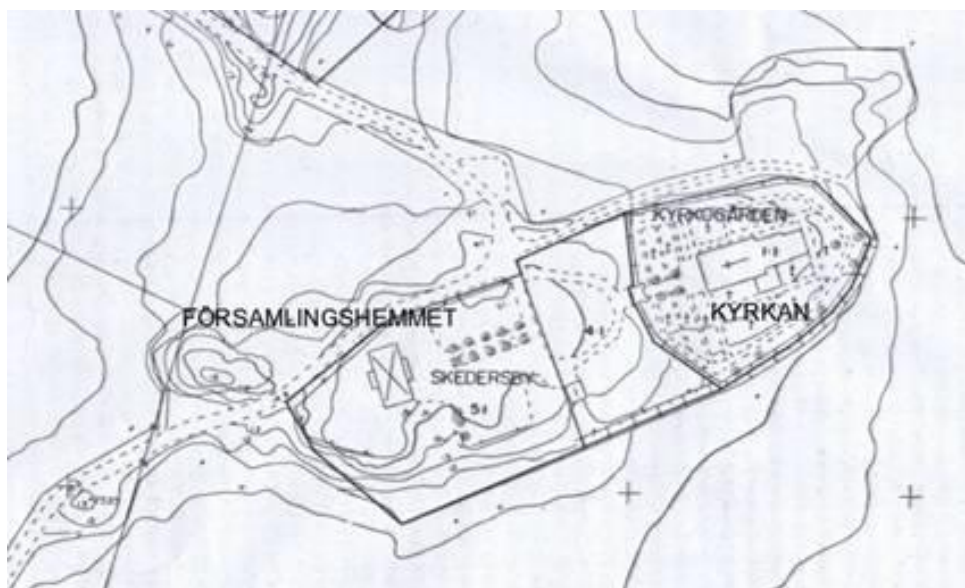
IWL skriver att Skederids kyrka är präglad av tiggarmunkarnas arkitektur och kan dateras till 1200-talets andra hälft, senast till omkring år 1300. Hon skriver också att "det ålderdomliga östra fönstret i kyrkan förbjuder dock en senare datering av själva byggnadskroppen än till 1200-talets slut".

Hon tyckte att det var "frestande" att betrakta Birger Petersson (Persson) som kyrkans byggherre. Han måste då ha varit ägare till Skaetharg och kyrkan skulle ha byggts som gårdskyrka. Det vore helt i enlighet med gängse mönster. Stormännen byggde egna kyrkor vid sina gårdar och anställde präster för sin kyrkliga verksamhet.

Var det Birgers farfar, Israel Andersson och/eller Birgers far, Peter Israelsson, som tog initiativet till kyrkbygget? Bägge två uppges ha varit i Jerusalem som pilgrimer, <http://www.roskildehistorie.dk/stamtavler/adel/svenske/Finsta/Finsta.htm>

Skaethargs gårdskyrka

Församlingshemmet och kyrkan

Birger Petersson (Persson)

Birger Petersson var en av Sveriges största jordägare. Enligt Rahmqvist "Den heliga Birgitta, Finsta gård" (år 2003) ägde han ett tiotal gårdar i Uppland. Han ägde även gårdar i andra delar av landet. Han var en mäktig man, riddare och riksråd, lagman i Tiundaland, som var det mest betydelsefulla av de uppländska folklanden.

Han ledde den kommission som omarbetade och moderniserade de uppländska folklandens lagar till en gemensam upplandslag. SDHK 1684. Arbetet med den nya lagen påbörjades år 1293. Den 2 januari år 1296 kunde den börja tillämpas. Birger Petersson blev Upplands första lagman.

Birger Petersson var i början av sin karriär en av kung Birger Magnussons närmaste män. (Birger Magnusson var son till Magnus Ladulås). Han fick år 1303 i uppdrag att ingå i en grupp skiljedomare som skulle medla i en tvist mellan kungen och dennes yngre bror, hertig Erik. Denna tvist blev början till brödrastriderna mellan kung Birger på den ena sidan och hans yngre bröder, hertigarna Erik och Valdemar, på den andra.

Vid Håtunaleken, som ägde rum 1306, togs kungen tillfånga av hertigarna. Han frigavs 1308, efter det att medlarna lyckats få till stånd en uppgörelse mellan bröderna. Denna medförde att riket delades och att Birger, som tidigare var kungens man, blev hertigarnas undersåte. Han blev en av deras mest betrodda anhängare.

Håtunaleken fick sin upplösning vid Nyköpings gästabud år 1317-1318.

Fritt ur "Populär HISTORIA":

År 1317 bjöd Birger sina bröder att "dricka jul" med honom på Nyköpingshus. Vid festen bjöd han sina bröder ymnigt med mat och vin. Allteftersom kvällen led och Birger visade god vänskap till sina bröder, blev Valdemar och Erik allt mer druckna och gick till sängs. Birger lät på natten kasta dem i fängelse på Nyköpingshus. Hertigarna kom inte ut därifrån med livet. När de varit fängslade omkring en månad lät kung Birger svälta dem till döds.

Gårdsbytet

Birger Peterssons fru, Ingeborg Bengtsdotter, dog år 1314. SDHK 2626.

Birgit Klockars skriver att

"Lagman Birger tycks efter sin hustrus död ha dragit sig tillbaka från det offentliga livet och varit beredd på att själv inte leva så länge. Om det var på grund av ålder och sjuklighet, chocken efter fru Ingeborgs bortgång eller yttre politiska orsaker vet vi inte. Testamentet, Birgittas flyttning till mostern och det faktum att Birger så snart efter hustruns död gifte bort sina mycket unga döttrar, allt pekar i samma riktning. Redan tidigare hade han avgått från lagmanskapet i Uppland.

Först när hans efterträdare Filip Ingevaldsson avled några år senare, övertog han ämbetet på nytt, och dråpet på hertigarna tvingade honom ännu en gång in i politikens centrum."

Wilcke-Lindqvist påpekar att Skaethargs gårdskyrka tycks ha övergått till att bli sockenkyrka i den nybildade socknen Skaetharg. Socken nämns utan namn som annex till Husby år 1314. Det är ungefär samtidigt som Birger enligt Klockars började dra sig tillbaka från det offentliga livet. Att han avvecklade sitt ansvar för gårdskyrkan var troligen ett led i denna strävan. Kanske donerade han kyrkan och Skaethargs gård till socknen?

Skaethargs gård delades senare upp i tre gårdar. Två av dem var år 1540 kyrkliga frälsegårdar, den tredje var landbogård (under Skederids kyrka?).

En karta från år 1753 visar ”Byn Skiederö”.

Bilden visar kyrkan, klockstapeln och Klockargården. De övriga husen är symboler för byns tre gårdar.

Skederids kyrka nämns vid namn år 1317, då jord testamenterades till »ecclesie skiaedarghi». SDHK 2776. Socknen bör därför ha bildats mellan 1314 och 1317.

Birger Petersson, var en av Sveriges största jordägare. I finstaområdet ägde han Skaetharg och Finsta. Dessa gränsade till varandra längs Finstaån. Finsta låg norr om ån, Skaetharg söder därom. År 1296 bytte han bort Finsta mot Skällnora i nuvarande Upplands Väsby. Skaetharg förblev dock i hans ägo i ytterligare ca 20 år.

Birger var, som ägare till Skaetharg, närvarande i området även efter år 1296. Han hade också viss tillgång till Finsta gård efter år 1296. Det finns nämligen ett medeltida dokument, SDHK 1936, enligt vilket Birgers förvaltares hustru upprättar ett testamente år 1301 i närvaro av Birgers familj och tjänstefolk. Vid detta tillfälle var Birger testamentsexekutor och sigillant.

Testamentet är utfärdat på Finsta år 1301. Men hur kunde detta ha varit möjligt? Birger Petersson hade ju bytt bort Finsta fem år tidigare.

Av intresse är också att ”Kung Birger (*Magnusson*) av Sverige” år 1301 upprättade ett dokument (SDHK 1943) med lydelsen:

”Kung Birger av Sverige kungör att han såsom tack för dennes trogna tjänst till upplandslagmannen Birger skänkt och överlätit 8 örtugland i Finsta och på honom och hans arvingar överfört den fulla och fria dispositionsrätten till detta gods”.

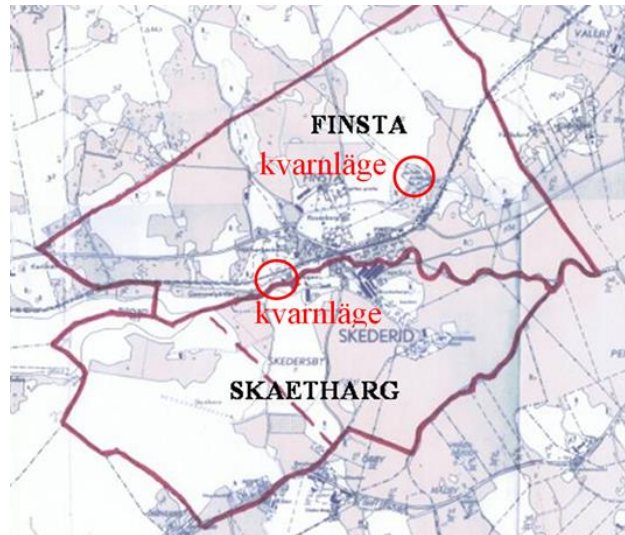
Birger Petersson bytte alltså bort Finsta mot Skällnora gård i nuvarande Upplands Väsby kommun. Skällnora ägdes av Rörik Mattsson. Svenskt Diplomatarium innehåller ”Ett intyg om att ett jordabyte ägt rum”, SDHK 1717.

Utdrag ur SDHK 1717:

”Intyg om att ett jordabyte mellan herr Birger Persson och herr Rörik Matsson från Sollentuna ägt rum 12960908 i ’brödernas hus’ (domo fratrum) i Stockholm, varvid herr Birger till herr Rörik lämnat sin gård Finsta med kvarnar i utbyte mot den gård Skällnora med kvarnar som herr Rörik lagligen överlätit på herr Birger i närvaro av fastarna marsken Tyrgils Knutsson, Abjörn Sixtensson, Vidare var även herr Röriks söner Johannes och Ingevald närvarande och godkände och stadfäste ovannämnda överenskommelse både i ”brödernas hus” och i stadskyrkan i

Stockholm, men med förbehållet att byggnader och lösegendom på båda gårdarna skulle värderas, varefter den part, vars byggnader och lösöre befanns vara värda mindre skulle gottgöra mottagaren av detta gods i motsvarande grad”.

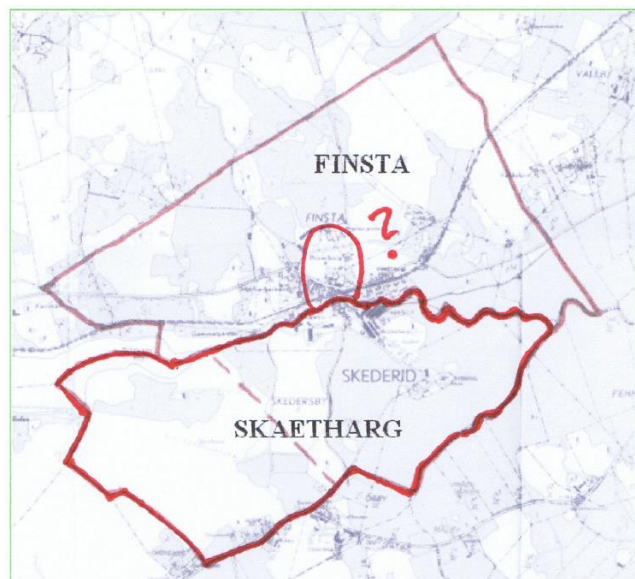
Det bör påpekas att inte bara Skaetharg utan även Finsta hade en fors på sina ägor. Där bedrevs kvarnverksamhet ännu på 1940-talet.

Var byggnader och lösöre mera värda på Finsta än på Skällnora? Fick Birger som kompensation behålla någon eller några av Finstas byggnader även efter bytet?

Byggnaderna på Finsta kanske inte ingick i bytet? Birger ägde både Finsta och Skaetharg åren 1283-1296. Eftersom gårdarna gränsade till varandra torde de ha brukats som en enhet. Skulle man under 13 år ha haft behov av dubbla uppsättningar av huvud- och ekonomibyggnader? Flyttade Birger verksamheten vid Skaethargs gårdsbyggnader till Finsta? År 1317 köpte han tillbaka Finsta, som han behöll till sin död år 1327.

Birgers ägor i finstaområdet åren 1296-1317.

Skaetharg tycks ha förblivit i Birgers ägo ungefär till dess att han återköpte Finsta. Behövde han Finstas byggnader för driften av Skaetharg även efter år 1296? Enligt min uppfattning är det inte omöjligt att han disponerade dem under perioden 1296-1317. Som ägare eller arrendator?

Heliga Birgitta skulle i så fall mycket väl kunna vara född på Finsta år 1303. Detta är förstås bara mina egna spekulationer. Men enligt min uppfattning är de påståenden, där det hävdas att hon inte kan vara född i Finsta, inte heller något annat än just spekulationer.

Ingen kan veta var Heliga Birgitta föddes.

Se flik 5: ”Att konstruera historia: exemplet Heliga Birgittas födelseplats” av Gunilla Gren-Eklund.
<https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:785333/FULLTEXT01.pdf>

Enligt traditionen föddes Heliga Birgitta på Finsta gård år 1303. Jag har i mina studier inte funnit något som motsäger detta. Det finns dessutom inte några belägg för att hon skulle vara född någon annanstans. Min uppfattning är därför att traditionen är sann.

Finsta ärvdes av Birger Peterssons son, Israel Birgersson, och därefter av dennes son, Peder Israelsson. Det pågick ständigt strider om makten i landet under denna tid. Många av stormännen ville ersätta kung Magnus Eriksson med Albrekt av Mecklenburg.

Peder var en av de få stormän som ville behålla Magnus på tronen. När han störtades av Albrekt av Mecklenburg, straffade denne sina motståndare genom dra in deras gods till Kronan för att sedan ge bort dem som belöning till sina egna anhängare.

Peder stred mot Albrekt, vilket förmodligen medförde att han förlorade Finsta. Det bör ha skett under 1360-talet.

År 1380 anges ”Anders Tomeson til Finsta”, som den nye ägaren av Finsta. Han tillhörde Årbyätten. Årby ligger i storvretaområdet, ca 20 km norr om Uppsala. SDHK 11599.

Anders Tomasson föddes i Stockholm år 1354. Död 1406/1409.
Elin Andersdotter ärvde Finsta efter sin far, Anders Tomasson.

Elin Andersdotter, född år 1386 i Finsta. Död senare än år 1474.
Gift med Arend Pinnow, född år 1382 i Finsta. Död senare än år 1428. Väpnare.

Barn:

Birgitta Arentsdotter Pinnow, född år 1414 i Finsta. Död efter 1489.
Gift med Karl Magnusson Eka.

Birgitta Pinnow ärvde Finsta efter sin mor, Elin Andersdotter.
Birgitta hade två söner, Trotte och Magnus (Måns). Båda blev riksråd.

Måns Karlsson var riksråd 1476-1484. År 1484 nämns han som häradshövding i Vaksala härad i Uppland, där han efterträdde sin far. Genom sin dotter, Cecilia Månsdotter, var han morfar till Gustav Vasa.

Cecilia var alltså dotterdottersondotter till Anders Tomeson, som förvärvade Finsta år 1380, endast 7 år efter Heliga Birgittas död. Eftersom han tillhörde Årbyätten, torde han och hans förfäder ha varit väl informerade om den samtida Finstaätten och dess medlemmar. Den informationen överfördes till Tomesons ättlingar, som ju även de levde i Uppland.

Traditionen

Birgitta dog i Rom år 1373. Hon helgonförklarades år 1391. Många pilgrimer kom till Vadstena för att be vid Birgittas relikier i klosterkyrkan. Birgitta hade två nära anhöriga, Katarina Ulfsdotter och Ingegärd Knutsdotter, som var verksamma vid klostret i Vadstena under åren efter Birgittas död.

Katarina Ulfsson verkade som föreståndare vid tillkomsten av klosteranläggningen i Vadstena 1375-1381. Hon var dotter till Birgitta och hade varit hennes följeslagare i Rom 1350-1373. År 1375 återvände Katarina till Rom för att få birgittinordens regel bekräftad och för att utverka sin mors helgonförklaring.

Birgittas dotterdotter, Ingegärd Knutsdotter blev nunna i Vadstena år 1375. Hon var abbedissa vid klostret 1384-1403.

http://sv.wikipedia.org/wiki/Vadstena_kloster#Regentl.C3.A4ngd_f.C3.B6r_Vadstenas_abbedissor

Förmodligen ville pilgrimerna veta var Birgitta föddes. Vem visste? Katarina Ulfsson och Ingegärd Knutsdotter borde ha vetat. Deras besked spreds sedan från mun till mun, från generation till generation. Det är ju så en tradition uppstår.

Den heliga Birgitta dog alltså i Rom år 1373. Hennes verksamhet hade gjort henne vida känd. På den tiden tycks det ha varit gott om lokala helgon i Sverige. Man vallfärdade till platser som förknippades med dem. Men Birgitta var ju något utöver dessa ”vanliga” helgon.

Tore Nyberg, f.d. lektor vid Syddansk Universitet i Odense, påpekar i Forskning och Framsteg nr 3/2003 att Birgittas svenska rykte präglades av att hon blivit helgon. Det var människor stolta över. Det blev också en allmän sedvänja att vallfärda till Vadstena, ända fram till mitten av 1500-talet. Pilgrimsresorna upphörde inte i och med reformationen 1527. Alldeles innan den lutherska läran började införas i landet såg man allmänt på Birgitta som det stora helgonet som man kunde be om hjälp när man var sjuk eller hade andra bekymmer.

Enligt Wikipedia:

Pilgrimsvandrandet började tidigt i fornkyrkan då man gick till apostlarnas och helgonens gravar för att be. Under medeltiden blev det en utbredd folkrörelse och man räknar med att en tredjedel av befolkningen genomförde en längre pilgrimsfärd. Man fick ett pilgrimspass med sig från den lokale prästen, ungefär som en identitetshandling för att bevisa att man var en äkta pilgrim och inte en allmän lösdrivare. Mot uppvisande av pilgrimspass kunde pilgrimen få mat och härbärge på olika pilgrimshärbärgen som snart uppstod längs de viktigaste pilgrimslederna. Att ge husrum åt en pilgrim var en kristen plikt.

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Pilgrim>

Långhuset i Skederids kyrka

Skaethargs forna gårdskyrka byggdes till med ett långhus under 1400-talet. Elin Andersdotter och Birgitta Pinnow var byggherrar. Varför gjordes detta stora tillbygge? För att hedra Birgittas minne? För att kyrkan skulle kunna mäta sig med grannkyrkorna?

Skederids kyrka

Ann Catherine Bonnier har skrivit om Skederids kyrka i boken ”Den heliga Birgitta, Skederids kyrka” (år 2003):

”Det finns anledning att även fundera över det stort tilltagna 1400-talslånghuset i Skederid. Det vanliga sättet att utvidga en kyrka under medeltiden var att förlänga det gamla långhuset, eventuellt också bredda det. Att som i Skederid bygga ett nytt och större långhus väster om det gamla har endast en eller två motsvarigheter på fastlandet. På 1700-talet ansågs långhuset ”widlöftigt”, och gång på gång påpekades att kyrkan var alltför stor för den lilla församlingen. Församlingen var dock knappast mindre på 1700-talet än den hade varit under medeltiden.”

Skederids socken

Socknen förekommer som annex till Husby, men utan nämnande av namn, med stor sannolikhet redan år 1314. SDHK 2593.

Ur den latinska texten:

”...denar. De akir III marc. denar. De vermdø III marc. denar. cum dimidia. De rydh II marc. denar. -- **Prouincia lyhundære Husaby cum annexa XXII or. denar.** De sudherby cum annexa XX or. denar. De lohæredh XIII or. denar... .”

Skederids kyrka nämns år 1317, SDHK 2776, då jord testamenteras till »ecclesie skiaedarghi».

Ur den latinska texten:

”...marcham denar., Jtem fratribus minoribus stokholmis vnam marcham denar., **Jtem ecclesie skiaedarghi dimidium solidum terre in østfønungi Jtem ecclesie malstadir quinque denarios terre in Walby**, Jtem Haquino in akerby vnum thynonem annone. Jtem laurencio dicto bodda dimidium pund annone....”.

Svenskt Diplomatarium sammanfattar innehållet i SDHK 2776 sålunda:

”Ragnhild av Närtuna testamenterar 6 mark lödigt silver Stockholms vikt till dominikanbrödernas kloster i Sigtuna, där hon väljer sin grav. Vidare gåvor till kyrkorna i Närtuna, Fastekyrka, Haga och Målsta, franciskanbröderna i Uppsala och Stockholm, nunnorna i Sko kloster, Håkan i Åkerby, Lars Bodda, Johannes”.

Inget nämns om Skederid i sammanfattningen. Men av den latinska texten framgår att Ragnhild av Närtuna skänkte jord i Östersyninge till Skederids kyrka, ”**ecclesie skiaedarghi**”, och jord i Vallby till Malsta kyrka, ”**ecclesie malstadir**”.

Skulle Ragnhild av Närtuna ha skänkt jord till Skederids kyrka om den fortfarande hade ägts av Birger Petersson? Lagg märke till årtalet 1317. Samma år som Birger återköpte Finsta.

Skederid nämns år 1344 som egen socken, ”**parochia skaedarghe**”, i en förteckning över gods tillhörande Uppsala domkyrkas byggnadsfond, med tillägg gällande bl a ett godsbyte i Darsgärde ”**in daxgardhe**” mellan kung Magnus Ladulås och domkyrkan. SDHK 4954.

Ur den latinska texten:

”...Jtem in bro skyplagh in harø dimidia marcha terre Jtem in annasydhium dimidia marcha terre in parochia bro. **Jtem in lyhundære in parochia skædarghe in daxgardhe I ora terre** Jtem in parochia karlunxkirkiu in norroiærfso”.